

گزارش پژوهشی :

**بررسی الزامات و سازکار اجرای کشت قراردادی در
تولید محصولات کشاورزی : مطالعه موردی گندم**

انديشکده اقتصاد مقاومتی

گروه کشاورزی

اردیبهشت ماه ۱۴۰۱

رهبر معظم انقلاب: علاج برون رفت از مشکلات کشور «اقتصاد مقاومتی» است.

معرفی اندیشکده اقتصاد مقاومتی

اندیشکده اقتصاد مقاومتی یک کانون تفکر با مأموریت «تصمیم سازی برای حل مسائل اقتصاد کشور در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی» است که در سال ۱۳۹۵ فعالیت رسمی خود را آغاز نمود.

شناسایی شبکه مسائل در هر حوزه موضوعی، طراحی راهکار برای حل مسائل احصاء شده و هم‌اندیشی جهت ارزیابی و تدقیق آن، بررسی تجربیات جهانی، طرح مباحث در فضای نخبگانی و رسانه‌ای و پیگیری راهکارهای ارائه شده از دستگاه‌ها و مسئولین مرتبط به منظور اتخاذ تصمیمات لازم، از جمله فعالیت‌هایی است که در اندیشکده انجام می‌شود.

علاقه‌مندان می‌توانند از طریق سایت Mett.ir با اندیشکده اقتصاد مقاومتی در ارتباط باشند و نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خود را در خصوص این گزارش و همچنین سایر فعالیت‌های اندیشکده، مطرح کنند.

بررسی الزامات و سازکار اجرای کشت قراردادی در تولید محصولات

کشاورزی؛ مطالعه موردی تولید گندم

کشاورزی	گروه موضوعی:
پژوهشی	نوع گزارش:
۱۴۰۱۰۲۶۱۵	شناسه:
۱۴۰۱/۰۲/۰۸	تاریخ انتشار:
رحیم خدابخشی	تهیه و تدوین:
مهدی سروی	مدیر مطالعه:
محمد مهدی یزدانی	ناظر علمی:

خلاصه مدیریتی

در سه دهه گذشته، سیاست خرید تضمینی تنها سیاست حمایتی از تولید محصولات اساسی کشاورزی از جمله گندم بوده است. اما این سیاست با وجود موفقیت های مقطعی، در مجموع نتوانسته کشور را به تولیدی پایدار و مستمر در این محصولات برساند و خودکفایی را برای کشور تضمین نماید. به همین دلیل، وزارت کشاورزی همواره به دنبال اصلاح روش ها و سیاست های خود بوده است. بر همین اساس، در سال زراعی ۱۴۰۰-۱۴۰۱، شورای قیمت گذاری محصولات کشاورزی بسته حمایتی کشاورزی قراردادی برای محصول گندم را تصویب نمود تا به عنوان مشوقی برای کشاورزان و شرکت های مرتبط عمل نموده و جهت تضمین خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی از طریق اجرای کشت قراردادی، مورد استفاده قرار گیرد.

پژوهش حاضر ضمن بررسی مفاهیم کشاورزی قراردادی و بررسی قوانین کشاورزی قراردادی در کشورهای منتخب، به بررسی نقاط ضعف و قوت بسته حمایتی کشاورزی قراردادی برای محصول گندم پرداخته و همچنین چالش های اجرایی کشاورزی قراردادی برای حصول به خودکفایی در این محصول، مورد بررسی قرار داده است. طبق تعریف سازمان فائو، کشاورزی قراردادی یک سیستم تولید کشاورزی است که بر اساس توافق بین خریدار و کشاورزان، تولید محصولات مدنظر انجام می شود و شرایطی را برای تولید و بازاریابی یک محصول یا محصولات کشاورزی ایجاد می کند.

کشاورزی قراردادی در حال تبدیل شدن به یکی از جنبه های مهم تولید و تجارت کشاورزی است و هر ساله بر محبوبیت آن در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه افزوده می شود. به عنوان مثال سهم کشاورزی قراردادی در ارزش کل تولیدات کشاورزی آمریکا از ۱۱ درصد در سال ۱۹۶۹ به بیش از ۴۰ درصد در سال ۲۰۱۵ افزایش یافته است. بسیاری از کشاورزان آمریکایی در قالب اراضی کوچک، متوسط و بزرگ مقیاس اقدام به کشت قراردادی محصولات خود می کنند. البته قراردادهای تولید محصولات کشاورزی در آمریکا بسیار متنوع بوده و بر اساس نیاز خریدار کالا و یا خدمات دهنده به کشاورزان، این قراردادها تدوین می شود. البته کشت قراردادی غلات در آمریکا طی سال های اخیر به دلیل طراحی مناسب بازار و ارائه نهاده های باکیفیت، رواج چندانی ندارد و کشت قراردادی در این کشور، معمولاً برای محصولاتی به کار می رود که از بازار باثباتی برخوردار نیستند.

در کشور استرالیا، یک سازمان دولتی وظیفه تنظیم قراردادهای کشت و تولید میان بازیگران مختلف زنجیره است. سازمان تجارت غلات استرالیا (Grain Trade Australia) با نام اختصاری GTA مهم ترین سازمان در تنظیم قراردادهای کشاورزی در استرالیا است. این سازمان ۷ مدل قرارداد تولید را به فعالان زنجیره های تولید ارائه می کند تا در مواجهه با کشاورزان، از این مدل قراردادهای استفاده کنند.

در کشور ما نیز در سال های اخیر بر لزوم حرکت به سمت کشاورزی قراردادی از جانب کارشناسان، جامعه دانشگاهی و متولیان امر کشاورزی مخصوصا برای محصولات اساسی کشاورزی مانند گندم تاکید شده است. نتایج بررسی حاکی از آن است که اجرای موفق «کشاورزی قراردادی برای محصول گندم» نیازمند زیرساخت ها و اقداماتی از جمله تدوین قوانین مناسب، تقویت اصناف و اتحادیه های کشاورزی، طراحی مناسب بازار، اصلاح شیوه پرداخت یارانه و... است. به عنوان مثال در سند کشاورزی قراردادی محصول گندم، بدون توجه به این زیرساخت ها به شرکت بازرگانی دولتی ایران تاکید شده است که حداقل ۲۰ درصد از زمین های زراعی گندم را تحت پوشش قرار دهد. علیرغم این تاکید، هیچگونه گزارشی مبنی بر میزان سطح زیرکشت قراردادی این محصول اساسی ارائه نشده است. همچنین در این طرح برای افزایش بهره وری در تولید، پاداشی در نظر گرفته شده در حالی که ارائه این پاداش بدون ایجاد زیرساخت اطلاعاتی مناسب، امکان پذیر نیست.

این در حالی است بررسی تاریخیچه کشت قراردادی در کشور و همچنین تجارب موفق نشان می دهد شرکت های صنایع غذایی موفق در این زمینه در کشور توانسته اند با اجرای یک الگوی مناسب، به اهداف مدنظر در این نوع تولید دست پیدا کنند. این شرکت ها با ارائه یک الگوی مناسب از قرارداد کشت و ارائه مشاوره های فنی و تولید، اقدام به تعامل با تولیدکنندگان کرده اند. بررسی ها نشان می دهد این شرکت ها در کنار نوآوری برای افزایش بهره وری در تولید محصولاتی همچون گوجه فرنگی و دانه های روغنی، توانستند رضایت کشاورزان نیز برای حضور در این طرح جلب کنند و سال به سال سطح زیرکشت قراردادی خود را افزایش دهند. هر چند بررسی متن قرارداد این شرکت ها نشان می دهد برخی از اشکالات نظیر تعیین قیمت مناسب در زمان خرید محصول و یا اخذ تضامین لازم از شرکت برای توسط کشاورزان در قراردادها وجود دارد و قدرت چانه زنی کشاورزان با شرکت های مذکور جهت تدوین قرارداد مناسب، پائین است.

در مجموع با توجه به کثرت روش های اجرای الگوی کشت قراردادی در کشورهای مختلف، در کشور ما نیز برای اجرای این الگو نیازمند بومی سازی روش و سازوکارهای آن هستیم. در این زمینه وضع قوانین عادلانه و پیشگیرانه برای جلوگیری از بروز تخلفات و زیان کشاورزان، اولین پیش شرط اجرای کشت قراردادی است.

علاوه بر این و بر اساس مطالعه موردی پژوهش، بررسی ها نشان می دهد مهم ترین دلیل عدم ورود کارخانجات صنایع غذایی به مقوله کشت قراردادی گندم در کشور، وجود سازوکار قیمت تکلیفی در زمینه فروش آرد و نداشتن برنامه برای جبران خدمات کارخانجات متناسب با هزینه های تولید گندم به صورت کشت قراردادی از سوی دولت است. به همین منظور در زمینه کشت قراردادی گندم، نیاز است پس از طراحی مناسب و ساماندهی بازار آرد و نان در کشور، اقدام به تدوین الگوهای مناسب کشت قراردادی میان کارخانجات و صنایع غذایی مرتبط با مزارع تولید گندم در کشور شود.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۷
فصل ۱. مفاهیم.....	۹
۱-۱- تعریف کشاورزی قراردادی.....	۹
۲-۱- انواع کشت قراردادی.....	۱۰
۳-۱- الگوهای کشاورزی قراردادی.....	۱۱
۱-۳-۱- الگوی متمرکز (The Centralized Model).....	۱۱
۲-۳-۱- الگوی مزرعه هسته ای (The nucleus estate model).....	۱۱
۳-۳-۱- الگوی چند جزئی (The multipartite model).....	۱۲
۴-۳-۱- الگوی غیر رسمی (The informal model).....	۱۲
۵-۳-۱- الگوی واسطه ای (The intermediary Model).....	۱۲
۴-۱- اهداف کشاورزی قراردادی.....	۱۲
۵-۱- مزایا و معایب کشاورزی قراردادی.....	۱۳
فصل ۲. کشت قراردادی در آمریکا و استرالیا.....	۱۵
۱-۲- کشاورزی قراردادی در آمریکا.....	۱۵
۱-۱-۲- سهم کشاورزی قراردادی از کل تولید آمریکا.....	۱۵
۲-۱-۲- روابط حقوقی جایگزین.....	۱۶
۳-۱-۲- مقررات دولتی.....	۱۶
۴-۱-۲- مزارع.....	۱۸
۲-۲- کشاورزی قراردادی در استرالیا.....	۱۹
۱-۲-۲- وضعیت کشاورزی استرالیا.....	۱۹
۲-۲-۲- دولت و حمایت از کشاورزی در استرالیا.....	۲۰
۳-۲-۲- سازمان تجارت غلات استرالیا.....	۲۲
۴-۲-۲- انواع قراردادهای GTA.....	۲۳
۵-۲-۲- قانون حمایت از کشاورزان و مشاغل خرد.....	۲۶
فصل ۳. نمونه های موفق کشت قراردادی در ایران.....	۲۸
۱-۳- مجتمع کشت و صنعت ماهیدشت.....	۲۸
۱-۱-۳- معرفی شرکت و انگیزه تولید دانه های روغنی.....	۲۸
۲-۱-۳- نوع اول قرارداد.....	۳۲
۳-۱-۳- نوع دوم قرارداد.....	۳۶
۴-۱-۳- ارزیابی نقاط ضعف و قوت قراردادها.....	۴۰
۲-۳- شرکت روژین تاک.....	۴۱

۴۲.....	۳-۳- شرکت توسعه کشت ذرت.....
۴۲.....	۳-۳-۱- معرفی و نمونه قرارداد شرکت.....
۴۴.....	۳-۳-۲- ارزیابی قرارداد.....
۴۵.....	فصل ۴. ارزیابی بسته سیاستی حمایت از کشاورزی قراردادی گندم.....
۴۵.....	۴-۱- متن سند.....
۴۸.....	۴-۲- نقد و بررسی.....
۵۰.....	فصل ۵. بررسی چالشها و الزامات اجرای کشاورزی قراردادی تولید گندم در ایران.....
۵۰.....	۵-۱- ضرورت تدوین قوانین مناسب.....
۵۰.....	۵-۲- ضرورت تقویت اتحادیه ها اصناف کشاورزی.....
۵۱.....	۵-۳- اجرای طرح بصورت مرحله ای.....
۵۱.....	۵-۴- اجرا برای گندم دوروم.....
۵۲.....	۵-۵- آزادسازی قیمت آرد و نان.....
۵۲.....	۵-۶- آموزش به کشاورزان.....
۵۳.....	۵-۷- پرداخت مابه ازا به کارخانه جات مجری کشت قراردادی.....
۵۴.....	فصل ۶. نتیجه گیری.....
۵۵.....	منابع.....

فهرست جداول

جدول ۱. مزیت های کشاورزی قراردادی.....	۱۳
جدول ۲. معایب کشاورزی قراردادی.....	۱۳
جدول ۳. سهم و میزان تولیدات طبق کشاورزی قراردادی در کشورهای مختلف.....	۱۴
جدول ۴. سهم کشاورزی قراردادی از تولید محصولات کشاورزی.....	۱۵
جدول ۵. انواع قرارداد تولید در آمریکا.....	۱۶
جدول ۶. قیمت دانه های روغنی در سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰.....	۲۸
جدول ۷. آمار مربوط به کشت قراردادی شرکت ماهیدشت در سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰.....	۳۱
جدول ۹. نقاط ضعف و قوت قراردادهای کشت قراردادی شرکت کشت و صنعت ماهیدشت.....	۴۰
جدول ۱۰. بررسی معایب و محاسن قراردادهای شرکت توسعه کشت ذرت.....	۴۴
جدول ۱۱. نکات مثبت و منفی بسته حمایتی از محصولات کشاورزی.....	۴۹
جدول ۱۲. آمار مربوط به کشت قراردادی گندم در سال ۱۴۰۰-۱۴۰۱.....	۴۹

فهرست اشکال

شکل ۱. سهم قراردادهای تولید و بازاریابی برای محصولات کشاورزی.....	۱۸
شکل ۲. سهم قراردادها از انواع مالکیت زمین.....	۱۹
شکل ۳. نوع حمایت کشورهای مختلف از کشاورزی.....	۲۲
شکل ۴. نمونه قرارداد تولید محصولات کشاورزی در استرالیا.....	۲۶
شکل ۵. آمار مربوط به کشت قراردادی شرکت ماهیدشت در سال زراعی ۱۴۰۰-۱۴۰۱.....	۴۰
شکل ۶. نمونه قرارداد شرکت توسعه کشت ذرت.....	۴۴
شکل ۷. میزان و نحوه پاداش بهره وری و یارانه دانش.....	۴۸